

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
Odsjek za pedagogiju
Akademska godina: 2014/2015.

Nasilje u obitelji kao rizičan čimbenik razvoja djece

- završni rad -

Studentica: Martina Ilić

JMBAG: 0009064172

Studij: Sveučilišni preddiplomski jednopredmetni studij pedagogije

Mentor: Prof. dr.sc. Jasminka Zloković

Rijeka, lipanj 2015.

SADRŽAJ:

1.UVOD	2
2.NASILJE U OBITELJI	3
2.1. Neke posljedice nasilja.....	5
3.TJELESNO NASILJE.....	6
2.1.Neke posljedice tjelesnog nasilja na razvoj djeteta	8
2.1.1.Negativnosti tjelesnog nasilja.....	11
4.EMOCIONALNO NASILJE	12
3.1. Neke posljedice emocionalnog nasilja na razvoj djeteta	14
5.SEKSUALNO NASILJE	18
5.1.Neke posljedice seksualnog nasilja na razvoj djeteta.....	21
6.ZANEMARIVANJE	25
6.1.Neke posljedice zanemarivanja na razvoj djeteta.....	28
7.ISTRAŽIVANJA NA PODRUČJU NASILJA NAD DJECOM U OBITELJI.....	31
8.ISTRAŽIVANJA UTJECAJA NASILJA NA RAZVOJ DJETETA	33
9.ZAKLJUČAK	36
9.SAŽETAK.....	37
10.SUMMARY	38
11.LITERATURA.....	39

1.UVOD

Obitelj je prva i najvažnija škola života upravo iz razloga što se moralni, socijalni i emocionalni temelji razvoja ličnosti mogu steći samo i jedino u obitelji (Obiteljski centar Primorsko-goranske županije, 2008). Dijete u obitelji stječe temelje, a roditelji su njihovi prvi, spontani i prirodni učitelji. Obitelj kao zajednica ima snažan utjecaj na formiranje ličnosti i karaktera djeteta te općenito na njegov cjelokupan razvoj. Gledajući iz ove perspektive, jasno je koliko je važno da obitelj bude skladna, da u njoj vladaju dobri odnosi, međusobno poštovanje i uvažavanje. S druge strane, loši odnosi unutar obitelji mogu izrazito negativno djelovati na razvoj djeteta. Loši se odnosi prvenstveno odnose na nasilje i zlostavljanje u obitelji koji negativno utječu na dijete te ostavljaju negativne posljedice po njihov razvoj (npr. manjak samopouzdanja, povlačenje u sebe, nesigurnost, nedostatak suosjećanja prema drugima, usvajanje obiteljskog ponašanja i jednako postupanje prema svojoj djeci i slično). Unatoč postojanju brojnih centara i službi čija je primarna djelatnost zaštita djece i njihovih prava, nasilje nad djecom u obitelji još uvijek je rasprostranjeno i u svakom slučaju štetno utječe na razvoj djeteta, obilježavajući ga za cijeli život.

Cilj ovoga rada jest prikazati prema dosadašnjim istraživanjima i postojećoj literaturi na koji način nasilje nad djecom u obitelji utječe na razvoj djeteta, kako se nasilje manifestira na dječji socijalni, emocionalni, moralni i kognitivni razvoj te kakve posljedice nasilje ostavlja na djecu u ovim kategorijama razvoja. Kroz rad će najprije biti prikazane vrste nasilja nad djecom u obitelji te će zatim za svaki od oblika nasilja biti prikazano kako se odražava na djetetov emocionalni, socijalni, moralni i kognitivni razvoj. Svrha rada je pokazati na koje sve negativne načine nasilje utječe na razvoj djeteta i na njegovu budućnost. Također, trebao bi biti poruka obiteljima s djecom da ne dopuste da obilježe djetetov život kroz loše postupanje prema svojoj djeci, odnosno nasilje i zlostavljanje, već da se potrudu da to učine na mnogo pozitivniji način. Jedan od doprinosa ovoga rada mogao bi biti u promišljanju načina na koji bi se obiteljima koje su u riziku od pojave nasilja mogla pružiti pomoć i podrška. U radu će biti prikazane negativnosti i štetne posljedice koje nasilje ostavlja na djecu, ali i ograničenja u njihovom razvoju koja su izazvana upravo provođenjem nasilja, a na kojima će naglasak biti u radu.

2.NASILJE U OBITELJI

Svako dijete ima pravo na obitelj u kojoj se osjeća sigurno, voljeno i zaštićeno (Konvencija UN-a o pravima djeteta). Obitelj bi za svako dijete trebalo biti mjesto sreće, sigurnosti, međusobnog uvažavanja i poštivanja. No, s obzirom na postojanje nasilja nad djecom koje se događa unutar same obitelji, možemo zaključiti kako to ipak još uvijek nije tako. „Nasilje u obitelji je skup ponašanja čiji je cilj kontrola nad članovima obiteljske zajednice uporabom sile, zastrašivanja i manipuliranja“ (Ajduković, 2010: 293). Zloković i Dobrnjič (2008) kažu da povijesni dokumenti potvrđuju kako je problem okrutnih odnosa i nasilja nad djecom postojao u svim civilizacijama (Aries, 1962., Radbill, 1968). Autorica Ždero (2005) govori o različitim oblicima zlostavljanja i zanemarivanja djece u različitim kulturama. Unatoč tome što su se neki oblici ponegdje smatrali devijantnima i bili zabranjivani, takvo je ponašanje vrlo često bilo prihvaćano te se u skladu sa time čak i podržavalo u društvenom kontekstu u kojem se odvijalo. Danas, zahvaljujući razvoju društvene svijesti o ljudskim pravima te pravima djece, takvi oblici ponašanja nailaze na društveno neodobravanje. Usmjeravanje i razvijanje zaštite djece i njihovih prava rezultiralo je usvajanjem UN Konvencije o pravima djeteta (1989.), u kojoj se u čl. 19. govori o pravu djece na zaštitu od svakog oblika nasilja (Ždero, 2005). Danas su učinci nasilja dobro poznati kao veoma razorni, a znanstveno utemeljenje dobili su tek u drugoj polovici 20. stoljeća kada je ovaj fenomen društveno prepoznat. Šezdesetih godina prošlog stoljeća prepoznat je tzv. sindrom zlostavljanog djeteta čime je rasla društvena svijest o rasprostranjenosti nasilja nad djecom, ali i o štetnim posljedicama koje ono na njih ostavlja, misleći pritom prvenstveno na zdravstvene učinke. Prekretnicu u području zlostavljanja i zanemarivanja djece predstavlja upravo 1962. godina kada su H. Kempe i sur. objavili povijesni članak *Sindrom pretučenog djeteta*, kojim su usmjerili pozornost stručne i zakonodavne javnosti na ovaj problem, a posebno na tjelesno zlostavljanje djece. Osamdesete godine dvadesetog stoljeća karakterizira prepoznavanje seksualnog nasilja nad djecom od strane stručne javnosti. U tom području kao najznačajniju godinu možemo smatrati 1979. godinu kada je D. Finkelhor nastupio u stručnoj javnosti s opisom spolnog zlostavljanja djece u članku *Seksualno viktimizirano dijete* (Ždero, 2005). Ove su spoznaje dovele do globalne spoznaje da obitelj može biti veoma nasilno okruženje unatoč dotad prevladavajućem mišljenju da je obitelj sigurna okolina za dijete. Društvo u kojem danas živimo netolerantno je prema bilo kojim oblicima nasilja u bliskim vezama, posebice nad djecom što je rezultiralo razvojem zakonodavstva koje omogućuje intervenciju društva i ograničavanje privatnosti obitelji kada se radi o nekom od oblika nasilja te jasno

propisuje odgovornost svih stručnjaka za prijavljivanje nasilja u obitelji. Nasilje nad djecom u obitelji može biti posljedica različitih razloga: neobrazovanost roditelja, specifična kulturna i etnička pravila u ponašanju odraslih prema djeci, konzumacija alkohola i opojnih droga, nezaposlenost roditelja i teška materijalna situacija... (Zloković, Dobrnjič, 2008). Koji god razlog bio naveden, niti jedan od njih ne može opravdavati podčinjavanje nasilja nad djecom, čak niti pod izlikom da je to jedini način da se uspostavi disciplina nad djetetom.

Najčešći oblici nasilja u obitelji nad djecom su:

- ✚ tjelesno zlostavljanje
- ✚ emocionalno (psihičko) zlostavljanje
- ✚ seksualno zlostavljanje
- ✚ zanemarivanje

Prema autorici Miljević- Riđički (1995) Britansko društvo za prevenciju nasilja nad djecom iznosi sljedeće podatke o prijavama zlostavljanja djece (NSPCC Annual Report 1992):

FIZIČKO NASILJE	26%
SEKSUALNO NASILJE	20%
ZANEMARIVANJE (ZAPUŠTANJE)	22%
EMOCIONALNO NASILJE	11%
OSTALO	21%

Tablica 1. Najčešći oblici nasilja nad djecom u obitelji

Do 5 godina	37%
5-9 godina	31%
10-14 godina	23%
15-17	7%
18 i više godina	2%

Tablica 2. Najčešća starost djece koja doživljavaju nasilje unutar obitelji

2.1. Neke posljedice nasilja

Svaki oblik zlostavljanja djeteta izrazito štetno djeluje na njegov razvoj i ponekad ostavlja i trajne posljedice na njegov daljnji život. Posljedice nasilja su mnogostruke i utječu na različite aspekte života djeteta. Postoji vjerovanje kako djeca koja su kroz duži vremenski period izložena nasilju bilo koje vrste, počevši od tjelesnog nasilja do nekih drugih oblika negativnih i nasilnih ponašanja odraslih, osjećaju manjak samopouzdanja, učvršćuje im se osjećaj krivice, imaju osjećaj neshvaćenosti, nesigurnosti, osamljenosti, ne-perspektivnosti i slično. Kao još jedna općenita, ali štetna posljedica nasilja jest postajanje onoga što im roditelj, odnosno nasilnik nameće. Unatoč tome što sve navedeno možemo svrstati u štetne i ozbiljne posljedice nasilja, one mogu biti još kobnije. Nažalost, postoje i brojni zabilježeni slučajevi suicida djeteta koji su tijekom dužeg vremena bili izloženi obiteljskom nasilju, a da pritom nitko nije primijetio što se sa djetetom događa. Neprimjećenost može biti posljedica toga što se ne želi vidjeti realno stanje ili s druge strane, onaj koji primijeti ne zna što može učiniti. (Zloković, Dobrnjič, 2008.)

Prema dostupnim podacima Centra za socijalnu skrb Varaždin (2011) i Novi Marof (2012), neke od općenitih negativnih posljedica koje bilo koji oblik nasilja nad djecom ostavlja su:

<ul style="list-style-type: none"> • tjeskoba • depresija • lošiji školski uspjeh • neposlušnost • noćne more • problemi sa zdravljem • nisko samopoštovanje	<ul style="list-style-type: none"> • nesigurnost i povlačenje u sebe • otpor, agresija, ljutnja, nepoštivanje vrijednosti • nerazvijeno suosjećanje prema drugim ljudima • međugeneracijski prijenos nasilja • razvijanje ovisnosti
---	--

Tablica 3. Negativne posljedice nasilja

3.TJELESNO NASILJE

Unatoč tome što je sindrom pretučenog djeteta izložen u literaturi prije više od četrdeset godina, još uvijek ne postoji opće prihvaćena definicija tjelesnog nasilja. Različiti autori definiraju tjelesno nasilje na različite načine. Pećnik (2006) govori kako nasilno ponašanje obilježavaju afekt ljutnje, ponašanje koje nanosi povredu te namjera da se osobi naškodi (Archer i Browne, 1989, prema Browne i Herbert, 1997). „Tjelesno nasilje je bilo koji namjerni tjelesni napad ili tjelesni kontakt kojim se dijete fizički ugrožava, ozljeđuje, izlaže tjelesnoj boli, neugodi ili smrti koja se mogla izbjeći. Tjelesnim zlostavljanjem smatraju se različiti udarci dlanom, šakom, nogom, štipanje, čupanje, ubodi, opekotine, bacanje, nagnječenja, porezotine, gušenje, frakture, uskraćivanje sna, hrane vode, korištenje sanitarnih prostorija, zdravstvene skrbi, izlaganje ekstremnim temperaturama, otrovima, infekcijama“ (Zloković, Dobrnjič, 2008:53).

Fizičko ili tjelesno nasilje nad djecom u obitelji je najraširenije. Ksenija Bauer (2006) govori o indikatorima u obitelji koji utječu na razvoj ovog oblika nasilja. Samo neki od njih su:

- ekonomske poteškoće
- mnogi osobni ili bračni problemi
- roditelji su bili žrtve u djetinjstvu, odgajani tjelesnim kaznama
- moralisti
- posjeduju povijest zlouporabe alkohola ili drugih sredstava ovisnosti
- posjeduju nizak prag tolerancije na frustraciju
- sumnjičavi i strašljivi u odnosu na druge ljude
- socijalno izolirani, bez podrške od rodbine ili prijatelja
- svoje dijete vide kao nešto loše i zlo
- pokazuje malo ili nimalo interesa za dijete
- neadekvatno odgovaraju na djetetovu bol
- objašnjenja djetetovih povreda su nekonzistentna i neodređena
- konstantno kritiziraju dijete i imaju neadekvatna očekivanja od djeteta
- za svaku povredu vode dijete u drugu bolnicu ili drugom liječniku

Ksenija Bauer (2006), viša savjetnica Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi govori kako je tjelesno nasilje vidljivo pomoću:

1. TJELESNIH ZNAKOVA

- neobične modrice
- tragovi ugriza
- razderotine
- opekotine
- česte nesreće ili povrede
- frakture na neobičnim mjestima
- povrede, otekline na licu i ekstremitetima
- promjena boje kože

2. ZNAKOVA U PONAŠANJU

- Izbjegavanje fizičkog kontakta s drugima
- dijete je zabrinuto i zaplašeno kada druga djeca plaču
- dijete odjećom prikriva ozljede (često nosi odjeću s dugim rukavima)
- ne želi se skinuti u dres ili svući za sistematski pregled
- daje različite verzije o nastanku ozljeda
- izgleda uplašeno od roditelja
- često kasni na nastavu ili je odsutan s nastave
- dolazi rano u školu, nerado nakon škole odlazi kući
- ima problema u druženju s vršnjacima
- malo poštuje druge
- povučen, rado drugima prepušta da nešto rade umjesto njega
- igra se agresivno, često ozljeđuje vršnjake
- tuži se na bol prilikom pokreta ili kontakta
- bježi od kuće
- izvješćuje o zlostavi od roditelja

Tjelesno nasilje nad djetetom nije uvijek lako prepoznati. Postoje određeni tjelesni znakovi koji upućuju na to da dijete trpi tjelesno nasilje, no mora se uzeti u obzir da ogrebotina ili

modrica ne znači uvijek da je dijete zlostavljano. I modrica i ogrebotina mogu nastati kao posljedica dječje igre. Ukoliko se modrice ili bilo koji drugi od tjelesnih znakova ili znakova u ponašanju ponavljaju, mora se posumnjati na činjenje nasilja nad djetetom te o tome obavijestiti nadležne službe.

Tjelesno nasilje ne mora uvijek biti vidljivo i jasno iskazano, ono može biti i prikriveno. O prikrivenom tjelesnom nasilju možemo govoriti kada se primjeti jedno od sljedećih negativnih kontakata roditelja i djeteta:

- Lupanje djeteta po glavi- rukom, šakom ili nekim predmetom pod stalnim izgovorom da se radi o slučajnosti ili igri
- Učestalo i grubo štipanje
- Povlačenje i čupanje za kosu i udove
- Učestali ubodi šiljastim predmetima ili olovkom, šestarom i slično
- Udaranje laktom u leđa i rebra pod izlikom slučajnosti
- Namjerno podmetanje noge s namjerom da se dijete udari ili teže ozlijedi
- Izmicanje stolice
- Otimanje, uništavanje, namjerno sakrivanje stvari, odjeće, posebno ukoliko dijete nema alternativu za ono što mu je oduzeto, sakriveno ili čak uništeno, kada se dijete žuri
- Nepružanje pomoći u slučaju ozljede ili pada, pretvarajući se da se ništa nije dogodilo
- Sprječavanje djeteta da koristi sanitarije
- Bacanje djeteta na pod i namjerno onemogućavanje da se ono podigne
- Prisila od strane roditelja da bez vlastite volje ili pod prisilom nosi tuđe stvari ili drugo dijete koje je teže od njega samoga (Zloković, Dobrnjič, 2008)

2.1. Neke posljedice tjelesnog nasilja na razvoj djeteta

Posljedice koje tjelesno nasilje ostavlja mogu biti kratkoročne, ali i dugoročne. Obično se one očituju u području neurološkog i intelektualnog razvoja, školskog uspjeha, životnih očekivanja, socioemocionalnog razvoja i socijalnih odnosa, ali i mentalnog zdravlja u globalu (Pećnik, 2006). Pećnik (2006) prema istraživanju i metaanalizama autora Salzinger i sur., 1991; Widom, 1989; Malinosky- Rummel i Hansen, 1993; Kaufman i Cicchetti, 1989; Kolko, 1992; Barnett i sur., 1997; Vasta i sur., 1998; Ajduković, 2001 i drugi ističe neke od osnovnih posljedica tjelesnog zlostavljanja na razvoj djeteta prema određenim životnim razdobljima. Što se tiče kratkoročnih učinaka, najviše se pažnje posvećuje zdravstvenim, kognitivnim,

socioemocionalnim problemima i poremećajima ponašanja, a najčešće medicinske i kognitivne teškoće su samo spomenute. Dakle, tjelesno nasilje nad djecom može prouzrokovati tjelesna oštećenja kod djece: povrede glave, prsa, abdomena, lomove, modrice i slično. Nerijetko se javljaju i neurološka oštećenja korteksa koje neminovno utječu na zaostajanje u intelektualnom razvoju djeteta koje je izloženo tjelesnom nasilju. Nadalje, tjelesno nasilje utječe i na teškoće u kognitivnom funkcioniranju koje prvenstveno podrazumijevaju usporen kognitivni razvoj, oslabljene verbalne sposobnosti, teškoće sa pamćenjem, oslabljene perceptivno- motoričke sposobnosti i vještine čitanja i računanja. Osim toga, tjelesno zlostavljana djeca imaju i slabiji školski uspjeh i veću sklonost korištenja prilagođenog programa školovanja.

Kada govorimo o poremećajima u ponašanju koja su povezana sa tjelesnim nasiljem, prije svega govorimo o agresivnosti i asocijalnom ponašanju koje nastaje kao posljedica tjelesnog zlostavljanja u djetinjstvu. Brojna istraživanja potvrđuju da su zlostavljana djeca agresivnija. „Veća tendencija agresivnim reakcijama kod zlostavljane djece već u dobi od tri ili četiri godine uspostavlja obrazac ponašanja koji povećava vjerojatnost socijalne izolacije u kasnijem djetinjstvu i odrasloj dobi“ (Pećnik, 2003:22). Osim agresivnosti i asocijalnog ponašanja, neposlušnost, delikvencija i prkošenje su također povezani s tjelesnim zlostavljanjem djece.

Problemi socio-emocionalnog razvoja su najizraženiji kroz teškoće stvaranja i održavanja stabilnih i pozitivnih emocionalnih veza sa drugima. Istraživanja pokazuju kako postoje problemi pri razvoju sigurne privrženosti između djeteta i roditelja zlostavljača. Mlađa djeca nad kojima se vrši tjelesno nasilje češće izbjegavaju i pružaju otpor roditeljima, a upravo ti rani problemi u interakciji između roditelja i djeteta predstavljaju početak budućih teškoća u socijalnim interakcijama. Istraživanja su pokazala i da tjelesno zlostavljana djeca imaju niži socijalni status među vršnjacima, ali i socijalne mreže koje obilježava izoliranost i negativni izbori. Ostala djeca, odnosno vršnjaci tjelesno zlostavljane djece smatraju ih agresivnima i manje suradničkim u odnosu na vršnjake nad kojima se ne vrši tjelesno nasilje. S druge strane, negativnu sliku o njima kreiraju i roditelji i nastavnici koji ih smatraju slabije socijalno prilagođenima. Što se socijalnih odnosa tiče, postoje i teškoće pri nalaženju prijatelja i prosocijalnom ponašanju.

Prema istraživanju Howe i Parke (2001) o povezanosti između zlostavljanja u obitelji i odnosa s vršnjacima, utvrđeno je da zlostavljana djeca nemaju niži sociometrijski status u odnosu na tjelesno nezlostavljane, a ni ne razlikuju se u mjerama kvalitete prijateljstva kao što su rješavanje sukoba ili pomaganje. Međutim, opažanjem tjelesno zlostavljane i nezlostavljane

djece primijećeno je da su se zlostavljana djeca u odnosu na svoje vršnjake ponašala negativnije: pokazivali su više ljutnje i prisile, bili su natjecateljski nastrojeni i pokazivali su sklonost sukobima. Općenito, tjelesno zlostavljana djeca pokazuju veću učestalost emocionalnih teškoća te stoga ona imaju niže samopoštovanje, iskazuju beznade, depresivna su, imaju nizak osjećaj vlastite vrijednosti, osjećaju se bespomoćnima i slično. Novija istraživanja bave se povezanošću posttraumatskog stresnog poremećaja i tjelesnog zlostavljanja djece.

Tjelesno zlostavljani adolescenti iskazuju povećano nasilno ponašanje, sklonost delikvenciji, ali i korištenju sredstava ovisnosti. Još neki od poremećaja koji nastaju kao posljedica tjelesnog zlostavljanja su poteškoće pri održavanju pažnje, niže školsko postignuće, nisko samopoštovanje te velika izloženost stresu.

Osim kratkoročnih, tjelesno zlostavljanje sa sobom nosi i dugoročne posljedice. Brojne psihološke i socijalne teškoće primijećene kod tjelesno zlostavljane djece, također se mogu primijetiti i kod starijih osoba koje su u djetinjstvu bile izložene tjelesnom nasilju. Postoji vjerovanje kako poremećaji u ponašanju koji su započeli još u djetinjstvu i održali se kroz odraslu dob imaju utjecaj, odnosno doprinose međugeneracijskom prijenosu zlostavljanja.

Dugoročne posljedice tjelesnog zlostavljanja u djetinjstvu najčešće se odnose na kriminalno i nasilničko ponašanje, zloupotrebu sredstava ovisnosti i socio-emocionalne probleme u zreloj dobi. Istraživanja koja su proveli Marshal i Rose, 1990, prema Barnett u sur., 1997. pokazuju kako odrasle osobe koje su u djetinjstvu bile tjelesno zlostavljane puno češće doživljavaju, ali i čine nasilje u predbračnim vezama. Prema Rosenbaumu i O`Learyu (1981, prema Barnett i sur., 1997) muškarci koji su u djetinjstvu bili tjelesno zlostavljani češće fizički zlostavljaju svoju partnericu. Također, kod odraslih osoba koja su u djetinjstvu bila tjelesno zlostavljana postoji mnogo veća mogućnost da će tjelesno zlostavljati vlastitu djecu. U nekoliko je istraživanja zlouporaba alkohola i drugih sredstava ovisnosti u odrasloj dobi dovedena u korelaciju sa tjelesnim zlostavljanjem u djetinjstvu (Pećnik, 2006).

2.1.1. Negativnosti tjelesnog nasilja

Tjelesno nasilje loše je iz više razloga. Prvi je svakako taj što je bilo koji oblik nasilja nad djetetom izuzetno loš. Drugi je taj što tjelesno nasilje ostavlja negativne posljedice po dijete te vrlo često ugrožava djetetovo fizičko zdravlje ili čak život. Nadalje, tjelesno nasilje nad djetetom nije način da se uspostavi disciplina. Za uspostavljanje discipline postoje mnogo bolji i razumniji načini. U sljedećoj tablici prikazani su razlozi zbog kojih je tjelesno nasilje loše, ali i neke negativne posljedice i učinci koje ono ostavlja:

- ✚ Djecu se tjelesnim kažnjavanjem uči da je nasilno ponašanje u redu.
- ✚ Izloženost nasilju povećava rizična ponašanja.
- ✚ Asocijalno se ponašanje ne rješava batinama.
- ✚ Djeca koja su izložena nasilju su vrlo često agresivna prema drugoj djeci ili prema odraslima.
- ✚ Tjelesnim nasiljem djecu se uči da je to način oslobađanja frustracija i rješavanja problema.
- ✚ Učimo djecu da se na taj način gradi autoritet i postižu osobni ciljevi.
- ✚ Učimo djecu da se tako kontroliraju drugi ljudi.
- ✚ Tjelesno nasilje loše utječe na djetetov moralni, socijalni i kognitivni razvoj.
- ✚ Tjelesno nasilje ne odgovara zdravim i pozitivnim međusobnim odnosima između roditelja i djeteta, učitelja i učenika te vršnjaka.
- ✚ Udaranje djeteta je nemoralna poruka kako je nešto mogao bolje učiniti, da se mora bolje ponašati i slično.
- ✚ Tjelesnim se nasiljem dijete ne poučava samokontroli.
- ✚ Tjelesnim nasiljem dijete se poučava da se treba bojati i prikriti ono što učini.
- ✚ Tjelesno nasilje ima kratkoročne efekte s dugoročnim negativnim posljedicama.
- ✚ Ponavljanjem tjelesnog nasilja, dijete se može ozlijediti.
- ✚ Tjelesno kažnjavanje je zakonski kažnjivo djelo.

Tablica 4. Posljedice tjelesnog kažnjavanja (Zloković, Dobrnjič, 2008: 55,56)

4.EMOCIONALNO NASILJE

Autorice Buljan- Flander i Ćosić definiraju emocionalno nasilje kao „slučajeve kada roditelji trajno propuštaju iskazivanje ljubavi ili pažnje svojoj djeci, te situacije kada se djetetu prijeti, podruguje mu se ili više na njega“ (Buljan- Flander, Ćosić, 2003:122). Autorica Ajduković kaže kako je psihičko nasilje „oblik emocionalnog zlostavljanja čiji je cilj ostvariti moć i kontrolu nad žrtvom. Uključuje različite zabrane koje nisu primjerene dobi žrtve (npr. druženja s prijateljima, zapošljavanje), prijetnje žrtvi ili njoj dragoj osobi, vrijeđanje i ponižavanje, ismijavanje u javnosti, omalovažavanje, proglašavanje žrtve psihički bolesnom ili nestabilnom, ucjenjivanje, ograničavanje i kontrola kretanja, uhođenje, neprestano provjeravanje (npr. izravno ili telefonom), izoliranje od socijalne mreže, manipuliranje osjećajima žrtve i slično“ (Ajduković, 2010:213). Prema podacima portala Veliki Osmijeh (2010) psihičko se zlostavljanje odvija redovito ili svakodnevno verbalnim načinima, počevši od uobičajenih primjedba: „Od tebe nikada poštenog čovjeka!“ , ali i do dovođenja u pitanje same egzistencije djeteta: „Kamo sreće da se nikada nisi ni rodio!“ No, psihičko je zlostavljanje vidljivo i u drugim oblicima koji se najčešće odnosi se na zapostavljanje, nebrigu, pa i napuštanje djeteta uslijed njegovih životnih potreba kao što su: ishrana, njega, roditeljska briga za zdravlje, nadzor, zaštita, poticaji, odgovornost za djetetov sveukupni duševni, tjelesni, socijalni razvoj. Prema podacima Obiteljskog centra Varaždinske županije (2013), kada govorimo o emocionalnom nasilju nad djecom, govorimo o nekoliko oblika:

- ✚ **Odbacivanje djetetovih potreba** → radi se o nezadovoljavanju različitih potreba djeteta za psihološkom, medicinskom, edukativnom ili drugim oblicima pomoći, podsmijavanje, omalovažavanje i kritiziranje djeteta, sprječavanje razvoja privrženosti djeteta s drugim osobama koje ga okružuju, odbacivanje djeteta, ali i ismijavanje njegovih ideja, smještanje djeteta u ulogu podređenoga, tretman adolescenta kao nezrelog djeteta i slično
- ✚ **Teroriziranje** → oblik emocionalnog zlostavljanja djeteta koji uključuje prijetnje oružjem ili različitim drugim opasnim predmetima, svaljivanje krivice za privatne probleme roditelja na dijete, nedosljedan način ponašanja roditelja, ismijavanje, namjerno zanemarivanje dječjeg straha i kažnjavanje (npr. dijete se boji mraka te ga se za kaznu zatvori u mračnu prostoriju), prisiljavanje djeteta na oblike igre i aktivnosti kojih se dijete pribojava, prijetnje samoubojstvom te prisustvovanje obiteljskom nasilju.

- ✚ **Ignoriranje** → zanemarivanje i neodgovaranje na djetetove potrebe, nepoticanje od strane roditelja na razvoj djetetovih potencijala, ne gledanje djeteta od strane roditelja i zvanje djeteta zamjenicama umjesti vlastitim imenom, ne pokazivanje emocija prema djetetu, odnosno izbjegavanje zagrljaja i bilo kakvih drugih fizičkih kontakata s djetetom zbog straha da dijete ne bi bilo razmaženo
- ✚ **Manipuliranje** → ovdje se radi o korištenju djece kao sredstva obračuna tijekom procesa razvoda braka, zabrana komunikacije i kontakata s drugim roditeljem te namjerno rušenje pozitivne slike o drugom roditelju govoreći djetetu laži i negativne stvari o majci/ocu
- ✚ **Izoliranje djece i isključivanje iz obiteljskih procesa** → isključivanje djeteta i onemogućavanje da sudjeluje u zajedničkim druženjima i različitim obiteljskim okupljanjima, nedozvoljavanje djetetu da viđa članove obitelji, odnosno fizičko odvajanje djeteta od ostalih članova obitelji, kažnjavanje djeteta ukoliko stupa u kontakt s članovima šire obitelji, onemogućavanje djetetove prisutnosti pri različitim obiteljskim situacijama kao što su bolest, smrt ili neki drugi događaj radi „zaštite“ djeteta
- ✚ **Sramoćenje i podsmjehivanje** → verbalni napadi na dijete s naglaskom na negativne aspekte, kritiziranje djeteta i vrijeđanje, odnosno nazivanje pogrdnim imenima pred drugima, izbjegavanje pohvala, a s druge strane primjećivanje i reagiranje samo onog što dijete napravi loše
- ✚ **Pretjerani pritisak na dijete** → neprekidno naglašavaju očekivanja od djeteta od strane roditelja i iskazivanje nezadovoljstva djetetom, odbijanje pomoći djetetu, kupnja igračaka i uključivanje u aktivnosti koje nisu primjerene dobi djeteta i njegovim sposobnostima radi zadovoljavanja osobnih želja i očekivanja (Obiteljski centar Varaždinske županije, 2013).

Prema Kseniji Bauer (2006.), višoj savjetnici Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi emocionalno se zlostavljanje može prepoznati pomoći vidljivih znakova i znakova emocionalnog zlostavljanja u ponašanju.

✚ VIDLJIVI ZNAKOVI:

- Ljuljanje djeteta, često sisanje palca
- Agresivnost
- Destruktivnost u odnosima

- Poremećaji spavanja, govora
- Prisilne radnje, misli, strahovi, histerični ispadi

ZNAKOVI U PONAŠANJU

- Sramežljivost i pasivnost
- Negativne izjave o sebi
- Zaostajanje u tjelesnom, mentalnom i emocionalnom razvoju
- Samodestruktivno ponašanje
- Agresivnost
- Okrutnost prema drugima
- Prevelika zahtjevnost

ZNAKOVI U OBITELJI

- Posramljenost djeteta
- Odbijanje i općenito hladan odnos
- Ravnodušnost u odnosu na probleme djeteta
- Suzdržanost osjećaja
- Omalovažavanje

3.1. Neke posljedice emocionalnog nasilja na razvoj djeteta

Otkrivanje emocionalnog nasilja je otežano budući da ono nije toliko očito kao naprimjer fizičko nasilje. Iako naizgled nevidljivo u odnosu na druge oblike nasilja, emocionalno nasilje jednako je opasno kao i svi drugi oblici s obzirom na negativne i štetne posljedice koje ono ostavlja na psihički razvoj djeteta. Dakle, kao što je navedeno, emocionalno zlostavljanje može vrlo ozbiljno oštetiti mentalno zdravlje djeteta ili njegov društveni razvoj, a ožiljci, osobito psihološki ožiljci mogu biti cjeloživotni. Prema podacima akcije Vratimo Hrvatskoj osmijeh (2009), emocionalno nasilje nad djecom ne ostavlja toliko često fizičke posljedice pa stoga nikakve ozljede nisu vidljive, ali posljedice vrlo često mogu biti teže nego u bilo koje druge vrste zlostavljanja. Ne iskazivanje potrebne ljubavi i pažnje u odnosu na dijete od strane roditelja može dovesti do situacije da djeca počinju smatrati da ne zaslužuju njihovu ljubav i pažnju što je pogrešno budući da svako dijete ima pravo na pozornost i nježnost svojih roditelja koja doprinosi pravilnom razvoju djeteta. Ne iskazivanjem ljubavi i pažnje, djeca ne razvijaju samopouzdanje i samopoštovanje te se u tome očituje negativnost za njihovo buduće

socijalno funkcioniranje. Djeca nad kojom je u djetinjstvu vršeno emocionalno nasilje teže ostvaruju pozitivne socijalne kontakte. Pripisivanjem loših osobina djetetu, uz ismijavanje, neprimjećivanje, stav da su glavni izvor teškoća, različite oblike prijetnje, napuštanje, kazne, svjedočenje nasilju i slično uzrokuju da djeca žive u tjeskobi i svim se snagama osim o sebi imaju potrebu brinuti i o svojim roditeljima umjesto da vrijeme troše na bezbrižno uživanje u djetinjstvu. (Blogerska akcija Vratimo Hrvatskoj osmijeh, 2009). Autorica Urbanc ističe kako prema Skuse i Bentovim (1994., prema Loader, 1998.) „ponašanje djece povezano s emocionalnim zlostavljanjem i zanemarivanjem možemo svrstati u nekoliko kategorija: ekscesivno izbjegavanje, ne davanje emocionalnih odgovora, agresivnost, povlačenje i neuspjeh u školi“ (Urbanc, 2000: 189). Prema istoj autorici, među inicijalne negativne učinke povezane s psihološkim i emocionalnim zlostavljanjem (prema Barnett, Miller-Perrin i Perrin, 1997) ubrajaju se i teškoće pri stvaranju odnosa, teškoće kod intelektualnog razvoja, ali i razvoj različitih problema u ponašanju. Nerijetko se događa da emocionalno zlostavljana djeca moraju preuzeti odgovornost u situacijama kojima ni ona sama još uvijek nisu dorasla, odnosno u situacijama koje nisu primjerene njihovoj dobi i stupnju intelektualnog razvoja. Provedena istraživanja svjedoče činjenici kako emocionalno zlostavljanja djeca imaju veće mogućnosti za razvoj depresije i niskog samopoštovanja od djece koja su u djetinjstvu fizički zlostavljana (Urbanc, 2000). Različiti autori navode različite posljedice emocionalnog zlostavljanja, no svi su složni kako su one u svakom slučaju vrlo štetne. Posljedice mogu biti iskazane na jednome od sljedećih polja života djeteta: poteškoće u učenju, odnosno manjak koncentracije, napetost, uznemirenost, poteškoće pri uspostavljanju međuljudskih kontakata, ponašanje koje nije primjereno svakodnevnim, običnim situacijama, depresivno cjelokupno raspoloženje, osjećaj nezadovoljstva, ali i zdravstvene teškoće koje se očituju u učestalim psihosomatskim tegobama. Prema autorici Urbanc (2000), djeca koja su emocionalno zlostavljana u obitelji, vrlo često iskazuju sve u obitelji potiskivane osjećaje kao što su naprimjer: neiskazivanje tuge uzrokovane gubitkom bliske osobe, potiskivanje osjećaja straha radi mogućnosti gubitka posla, neiskazivanje tjeskobe zbog neizvjesne budućnosti, prikriveni konflikti između roditelja i sl. S obzirom na prirodu odnosa djeteta i roditelja od kojeg emocionalno nasilje proizlazi, dijete razvija različite oblike destruktivne ili autodestruktivne suradnje. Pa će tako primjerice djevojčice koje su vrlo često sklone oponašati majke razviti ponašanja ponašanja poput povučivosti, poteškoća pri stvaranju kontakata, pretjerana odgovornost za druge i ponašanja tome slična. S druge strane, dječaci, koji su više skloni oponašati očeve, a koji su kroz djetinjstvo izloženi emocionalnom nasilju mogu razviti neke

druge štetne oblike ponašanja kao na primjer, zloupotrebu droga ili alkohola, nasilno ponašanje prema drugima i slično (Urbanc, 2000).

Još neke posljedice emocionalnog zlostavljanja prikazane su u sljedećoj tablici:

<p>Poteškoće u stvaranju odnosa</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Nesigurnost u odnosu s roditeljem • Niska socijalna kompetencija • Smanjena sposobnost prilagodbe • Poteškoće s vršnjacima i mali broj ostvarenih prijateljstava
<p>Poteškoće intelektualnog razvoja</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Problemi u školi • Smanjene kognitivne sposobnosti • Lošiji obrazovni rezultati • Smanjena sposobnost rješavanja problema • Smanjena sposobnost kreativnosti
<p>Poteškoće u ponašanju</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Agresivno ponašanje • Ometanje nastave • Autodestruktivno ponašanje • Anksioznost • Neprijateljstvo • Bijes • Pesimizam • Negativizam • Ovisnost o odraslima

Tablica 5. Negativni učinci emocionalnog zlostavljanja, preuzeto od Urbanc, 2000: 190, prema Brassard, Hart i Hardy, 1991., Clausen i Crittenden, 1991., Crittenden i Ainsworth, 1989., Egeland, 1991., Erickson i Egeland, 1987., Vissing, Strauss, Gelles i Harrop, 1991., prema Barnett, Miller-Perrin i Perrin, 1997

<p style="text-align: center;">Roditelji koji emocionalno zlostavljaju svoju djecu</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Djeca koja su često ili intenzivno izložena pokudama i sama postaju samokritična ili kritična prema drugima. • Djeca koja su odgajana uz "opravdanje" primjene nasilja i sama postaju nasilna ili autodestruktivna. • Djeca iz obitelji u kojima se ne iskazuju osjećaji postaju ili vrlo pričljiva ili povučena. • Djeca izložena nekom od oblika zlostavljanja postaju neumjerena i nasilna prema sebi ili neumjerena i nasilna prema drugima
<p style="text-align: center;">Roditelji koji prihvataju integritet djece</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Uvažavanje drugih • Čuvanje tuđeg integriteta • Pažena djeca uzvraćaju skrbeći se za druge

Tablica 6. Roditelji koji emocionalno zlostavljaju svoju djecu vs. roditelji koji prihvataju integritet djece, preuzeto od Urbanc, 2000: 191, prema Juul, 1995.

5. SEKSUALNO NASILJE

Seksualno nasilje je prema definiciji Svjetske zdravstvene organizacije bilo koji seksualni čin, pokušaj ostvarivanja seksualnog čina, neželjeni seksualni komentar ili prijedlog koji je usmjeren protiv osobe i njezine seksualnosti, a koji može počiniti druga osoba bez obzira na odnos sa žrtvom ili situaciju u kojoj se nalaze. Karakterizira ga uporaba sile, prijetnje ili ucjene za ugrožavanje dobrobiti i/ili života same žrtve ili njoj bliskih osoba“ (WHO, 2002). Prepoznato je kao oblik obiteljskog nasilja u Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji NN 137/09, 14/10, 60/10. Prema Obiteljskom centru Primorsko- goranske županije, seksualno je nasilje zajednički naziv za seksualno uznemiravanje, seksualno zlostavljanje, seksualno zlostavljanje djece i incest. „Seksualno zlostavljanje djeteta je svaka seksualna aktivnost ili ponašanje koje može emocionalno ili fizički ozlijediti dijete, te svaka seksualna aktivnost ili ponašanje kojim se iskorištava dijete radi zadovoljenja seksualnih ili emocionalnih potreba druge osobe. Seksualno nasilje nad djecom pojavljuje se u brojnim oblicima i podrazumijeva niz aktivnosti: od neprimjernog udvaranja i dodirivanja odrasle osobe, navođenja ili prisiljavanja djeteta da gleda pornografske sadržaje, samozadovoljavanje pred i pokazivanje genitalija djetetu, uhođenja djeteta dok se kupa ili presvlači do nasilnog i nenasilnog spolnog odnosa ili spolne radnje, incesta, seksualnog nasilja od strane vršnjaka, pornografije, prostitucije i trgovanja/traffickinga“ (Obiteljski centar Primorsko- goranske županije, 2008). Ajduković kaže kako „seksualno nasilje obuhvaća seksualno uznemiravanje, što znači svako neželjeno seksualno ponašanje druge osobe koje ponižava i ugrožava dostojanstvo i sigurnost žrtve. Uključuje tjelesni kontakt kao što je dodirivanje, glaćenje, štipanje pripijanje uz tijelo, ali i verbalno ponašanje (ustrajavanje u nagovaranju na spolni odnos, ostavljanje na dostupnom mjestu pornografskih i seksualno sugestivnih slika)“ (Ajduković, 2010:293). Prema tvrdnji Obiteljskog centra Primorsko- goranske županije (2008) najteži oblik seksualnog zlostavljanja je silovanje koje možemo definirati kao spolni odnos bez dobrovoljnog pristanka žrtve, a do kojeg dolazi primjenom sile, ucjena ili prijetnja. Seksualno nasilje veoma štetno utječe na psihičko stanje djeteta te je u takvim slučajevima obično potrebna stručna (psihološka) pomoć. Kada govorimo o seksualnom zlostavljanju, možemo ga podijeliti na seksualno zlostavljanje bez tjelesnog kontakta i seksualno zlostavljanje s tjelesnim kontaktom:

✚ Seksualno zlostavljanje bez tjelesnog kontakta podrazumijeva:

- Pokazivanje genitalija
- Korištenje djece za snimanje pornografskih fotografija ili filmova

- Izloženost djece pornografskim sadržajima
- Voajerizam
- Korištenje vulgarnih riječi u razgovoru s djetetom
- Traženje od djeteta da se odjene na uzbudljiv način
- Praćenje djeteta dok se preodijeva ili obavlja neke higijenske potreba
- Nagost

✚ Seksualno zlostavljanje s tjelesnim kontaktom:

- Poljupci i ljubljenje otvorenim ustima
- Milovanje grudi ili genitalija
- Masturbacija
- Oralni seks ili silovanje (Obiteljski centar Primorsko- goranske županije, 2008)

Autorice Zloković i Dobrnjič (2008) ističu kako je spolno nasilje nad djecom najčešće u dobi između pete i devete godine života. Unatoč tome što bi svaka obitelj morala djetetu osigurati sigurno i bezbrižno djetinjstvo, obitelj je upravo mjesto gdje se spolno nasilje nad djetetom najčešće i odvija. Iste autorice govore o nekoliko faza seksualnog nasilja nad djecom:

1.Prvi spolno nasilni čin

Prvi kontakt djeteta i počinitelja događa se obično u trenutku kada su počinitelj i žrtva sami. Na samome početku, spolno se nasilje uglavnom svodi na seksualno uznemiravanje, odnosno na dodirivanje i milovanje genitalija i slično. Vrlo često dijete osjeća krivicu i sram zbog moguće ugone. Budući da dijete obično vjeruje osobi koja čini seksualno nasilje nad njim, na sve moguće načine pokušava opravdati razloge ovakvog ponašanja, često nesvjesno da je takvo ponašanje seksualno nasilje, a ne nešto uobičajeno. Osim toga, žrtva vjeruje kako se to ponašanje više neće ponoviti pa obično nikome ne kaže o tome što se dogodilo.

2.Ponavljjanje nasilnoga spolnog čina

Ukoliko nasilnik uoči da dijete o zlostavljanju nije nikoga obavijestilo i da šuti, obično koristi priliku i seksualno zlostavljanje ponavlja. Međutim, ova faza prelazi granice spolnog uznemiravanja budući da nasilnik postaje grub i traži od djeteta spolno zadovoljavanje na različite načine. Ono što ostaje isto kao i u prvoj fazi je traženje opravdanih razloga od strane djeteta, poricanje čina i odbijanje govorenja o tome. Budući da je nasilnik obično bliska osoba djetetu, ukoliko ne postoje vidljivi znakovi seksualnog zlostavljanja, okolini i ostatku obitelji vrlo je teško primijetiti da se nad djetetom čini seksualno nasilje.

3.Spolno nasilje kao sastavni dio redovnih spolnih odnosa

U ovoj fazi dijete već postaje žrtva redovnih spolnih odnosa. Kao posljedica seksualnog nasilja nad djetetom događaju se brojne promjene u njegovom ponašanju koje je već sad uočljivo za okolinu i bližnje. Nasilnik/ počinitelj želi što je više moguće izolirati dijete od okoline kako na vidjelo ne bi izašlo seksualno zlostavljanje koje čini nad djetetom.

4.Otkrivanje spolnog nasilja

Kroz duži vremenski period netko od obitelji, susjedstva ili prijatelja otkriva seksualno nasilje, ali se nerijetko događa da ono ostaje neotkriveno ili samo dio „sivih“ brojka. Važno je naglasiti kako bi moralna obveza svake osobe koja otkrije ili primijeti seksualno nasilje nad djetetom ili osobe kojoj se dijete povjeri da zatraži stručnu pomoć za dijete, bilo da se radi o liječniku, pedagogu, psihologu, ostalim stručnim suradnicima ili o policiji. Dobrobit djeteta mora biti na prvome mjestu te je stoga samoinicijativnu pomoć potrebno isključiti kako se djetetu ionako već teška situacija ne bi dodatno otežala (Zloković, Dobrnjič, 2008).

Prema Kseniji Bauer (2006), višoj savjetnici Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi seksualno nasilje nad djecom moguće je prepoznati kroz:

TJELESNE ZNAKOVE:

- Oteženo hodanje ili sjedenje djeteta
- Razderana odjeća
- Umrljano ili zakrvavljeno donje rublje
- Bol i svrbež u genitalnom području
- Spolne bolesti u pubertetu
- Trudnoća

ZNAKOVE SEKSUALNOG NASILJA U PONAŠANJU DJETETA:

- Odbijanje odlaska negdje i provođenja vremena s nekim
- Neadekvatan način izražavanja osjećaja
- Seksualni acting- out
- Korištenje seksualnih termina ili novih termina za dijelove tijela u odnosu na vršnjake
- Nelagoda i odbijanje uobičajenih obiteljskih pažnji
- Različiti problemi sa spavanjem: noćne more, spavanje uz svjetlo ili uz nekoga, nesanica
- Agresivnost u ponašanju
- Mokrenje u krevet, sisanje prsta

- Uplašenost i promjene u ponašanju
- Problemi u školi
- Nerado presvlačenje za tjelesni odgoj
- Bijeg od kuće
- Izjave o seksualnim napadima od roditelja ili članova obitelji

ZNAKOVI KOD RODITELJA/ SKRBNIKA

- Pretjerano zaštitničko ponašanje ili ljubomora na dijete i njegove prijatelje
- Zlouporaba alkohola i sredstava ovisnosti
- Podupiranje egzibicionizma kod djeteta
- Zavođenje djeteta
- Pokazivanje djetetu seksualnih i pornografskih slika
- Podupiranje djetetove promiskuitetne aktivnosti
- Razgovor o seksualnim temama s djecom

5.1. Neke posljedice seksualnog nasilja na razvoj djeteta

Jednako kao i svaki oblik nasilja nad djetetom, i seksualno zlostavljanje ima štetne i dugoročne posljedice po razvoj djeteta. Problem i traume koje seksualno nasilje ostavlja ne spadaju u red problema koji tek tako nestaju s odrastanjem. One su obično dugoročne i nemoguće ih je izbaciti iz svijesti. Obično ostaju prisutne tijekom čitavoga djetetovog života, sve do odrasle dobi. Prema podacima Obiteljskog centra Primorsko-goranske županije (2008), djeca, žrtve seksualnog nasilja često se suočavaju sa različitim problemima koje su u korelaciji sa seksualnim nasiljem kao što su primjerice gubitak samopouzdanja i nisko samopoštovanje. Osim toga prati ih i osjećaj krivnje i srama zbog nastale situacije jer smatraju da su zasigurno nečime zaslužili da se odrasla osoba iz obitelji na taj način odnosi prema njima, ne znajući kako niti jedno dijete ne smije proživljavati seksualno nasilje. Vrlo često se događa da djeca žrtve seksualnog nasilja trpe različite psihološke poremećaje, zatvaraju se u sebe i padaju u depresiju. Svaki od navedenih slučajeva predstavlja ozbiljno stanje za fizičko i psihičko zdravlje djeteta, no, problem je u tome što se djeca ne mogu sama izvući iz novonastale situacije budući da je nisu ni svjesna. Potrebna im je pomoć odrasle osobe od povjerenja jer djeca ne shvaćaju što im se događa i ne znaju kome i gdje da se obrate za pomoć. Seksualno zlostavljana djeca osjećaju prvenstveno strah od zlostavljača budući da im najčešće zlostavljač zaprijeti da nikome ne smiju pričati o tome što se događa između njih

dvoje. Prisutan je i osjećaj bespomoćnosti i uplašenosti jer dijete osjeća da nema kontrolu niti nad svojim tijelom niti nad vlastitim životom. Kao što je već navedeno, seksualno zlostavljanje nad djetetom obično traje dulje vrijeme dok se ono ne otkrije, a otkriti ga nije lako jer se dijete rijetko kada povjeri nekome kako zbog straha tako i zbog neznanja kome i gdje se može obratiti za pomoć. Nakon dužeg vremena, dijete počinje osjećati beznade jer smatra kako situacija u kojoj se našao nikada neće prestati, a potom se javlja i osjećaj srama i krivnje. Budući da je zlostavljač najčešće neka bliska osoba djetetu od koje ono očekuje sigurnost, brigu, pozornost i ljubav, dijete je sklono sebi pripisivati krivnju jer smatra da je svojim lošim ponašanjem zaslužio to što mu se događa. Kao rezultat osjećaja krivnje javlja se razvijanje negativnog identiteta. Za ispravljanje slike vlastitog identiteta potrebna je stručna pomoć psihologa, pedagoga ili drugih stručnih djelatnika. Brojna su istraživanja provedena na području posljedica seksualnog nasilja nad djetetom u obitelji, a njihovi rezultati pokazuju kako djeca koja su pretrpjela seksualno zlostavljanje u djetinjstvu ili pubertetu imaju veće šanse da i sami postanu zlostavljači jednoga dana kada odrastu i da su češće sklona biranju veza u kojima dolazi do pojava nasilja ili zlostavljanja (Obiteljski centar Primorsko- goranske županije, 2008).

Prema dostupnim podacima Obiteljskog centra Primorsko- goranske županije (2008), djeca žrtve nasilja trpe znatno teže posljedice od uobičajene povrede tjelesnog integriteta koje se seksualnim nasiljem neminovno događa. Ono ima i ozbiljnije posljedice, u smislu velikog utjecaja na mentalno zdravlje, ali i na gubitak povjerenja i poteškoće u ostvarivanju socijalnih kontakata sa odraslim osobama zbog neugodnog i neželjenog iskustva koje je dijete prošlo sa odraslim osobama, a što je najgore, osobama od kojih su očekivali samo ljubav i zaštitu. Na taj način, djetetu je poljuljano povjerenje u odrasle osobe jer se boji ponovnog seksualnog iskorištavanja i svih neugodnih trenutaka koje je već prošlo. Obiteljski centar Primorsko- goranske županije (2008) navodi različite emocije koje djeca, žrtve seksualnog nasilja osjećaju:

1.Strah

- Od zlostavljača
- Od stvaranja problema
- Od gubitka odraslih osoba koje su im važne
- Od odvajanja iz kuće/ doma
- Od toga da će drugi gledati na njih na drugačiji način

2.Ljutnja

- Na zlostavljača
- Na odrasle osobe oko njih koje ih nisu zaštitile
- Na sebe same (zbog osjećaja da su krivi za to što im se događa)

3. Izoliranost

- Jer smatraju da nešto nije u redu s njima
- Jer osjećaju usamljenost u svojim iskustvima
- Jer ne mogu pričati o zlostavljanju

4. Tuga

- Jer se osjećaju kao da im je nešto oduzeto
- Jer je njihovo bezbrižno djetinjstvo prerano završilo, odnosno prerano su odrasli
- Jer su izgubili povjerenje u osobu kojoj su vjerovali

5. Krivnja

- Jer ne mogu zaustaviti zlostavljanje
- Osjećaju kao da su dali svoj pristanak zlostavljaču
- Što su rekli nekome, ukoliko to urade
- Što nisu rekli nikome, ukoliko nikome ne kažu

6. Sram

- Što su uključeni u takvo iskustvo
- Zbog reakcije njihovog tijela na zlostavljanje

7. Konfuziju

- Jer možda vole zlostavljača (budući da je počinitelj seksualnog nasilja nad djetetom obično bliska osoba)
- Jer im se osjećaju stalno izmjenjuju (Obiteljski centar Primorsko- goranske županije, 2008)

Najčešće posljedice seksualnog zlostavljanja djeteta u obitelji prema podacima Obiteljskog centra Primorsko- goranske županije (2008) su:

- Nisko samopoštovanje: štetno utječe i ostavlja negativne posljedice na socijalni život djeteta u budućnosti, na funkcioniranje u društvu, na uspjeh u školskom životu, ali i na profesionalnom planu što se tiče buduće poslovne karijere
- Strahovi: još jedna od štetnih posljedica koja će negativno utjecati na djetetov budući život budući da će dijete stalno osjećati nesigurnost i teško će se prilagođavati i upuštati se u nove životne situacije

- Fobije: štetne posljedice seksualnog zlostavljanja koje obično ostaju prisutne tijekom čitavog života. Često su one i neopravdane, ali ih dijete osjeća s obzirom na proživljenu situaciju
- Panični napadaji: djetetu se obično vraćaju slike zlostavljanja što vrlo negativno utječe na njegovo svakodnevno funkcioniranje u svim područjima
- Problemi sa spavanjem: noćne more koje se obično odnose na trenutak zlostavljanja
- Loša slika o vlastitom tijelu: kao posljedica seksualnog zlostavljanja, dijete počinje negativno gledati na svoje tijelo koje za njega tada postaje bezvrijedno
- Problemi s povjerenjem i strah od odbacivanja: dijete ima teškoće s povjerenjem jer je njegovo povjerenje izdato od strane osoba koje su mu bile najbliže i uz koje se trebalo osjećati sigurno i voljeno. Problemi s povjerenjem štetno utječu na socijalni život djeteta, ali i jednoga dana kod budućeg zaposlenja jer je u poslu timski rad vrlo važan, a nemoguć bez međusobnog povjerenja
- Teškoće u uspostavljanju i održavanju bliskih odnosa: dijete teško uspostavlja bliske odnose s drugima, što prijateljske, što ljubavne odnose u odrasloj dobi zbog nesigurnosti kome može vjerovati i tko ga neće izdati
- Seksualni problemi: odnosi se na seksualnu disfunkciju, kao posljedica zlostavljanja u djetinjstvu javljaju se problemi, odbijanje ili čak fobične reakcije s upuštanjem u seksualne odnose u odrasloj dobi jer su seksualni odnosi doživljeni kao nešto negativno i iskustvo je neugodno
- Teškoće s koncentracijom
- Loše postignuće: zbog razvoja depresije i svih psihičkih poteškoća kroz koje dijete prolazi kao žrtva seksualnog nasilja, manje se pažnje poklanja školskim i životnim postignućima
- Podložnost daljnjem zlostavljanju (svim oblicima): dijete koje je bilo seksualno zlostavljano u djetinjstvu ima mnogo veće mogućnosti međugeneracijskog prijenosa zlostavljanja što kao posljedicu ima neskladan obiteljski odnos i negativan utjecaj na socijalne odnose
- Teškoće u doživljavanju pozitivnih životnih iskustava: dijete se kao žrtva seksualnog zlostavljanja na neki način osjeća obilježenim do kraja života te kao posljedica toga negativnije, bez povjerenja gleda na život (Obiteljski centar Primorsko-goranske županije, 2008)

6.ZANEMARIVANJE

Unatoč činjenici što je zanemarivanje djece raširenije negoli direktno nasilje nad djecom, a njegove posljedice u jednakoj mjeri, ako ne i ozbiljnije od zlostavljanja, zanemarivanju djece još se uvijek ne poklanja dovoljno pažnje. Autori i javnost više su priklonjeni nekim vidljivim znakovima zanemarivanja, dok se drugi oblici ne uočavaju toliko samo zato što ne ostavljaju posljedice na fizičko, izvanjsko zdravlje. Autori Sesar navode kako su istraživanja zanemarivanja započela tek 80- ih godina 20. stoljeća dok se danas intenzivnije i sustavnije radi na problemu zanemarivanja budući da je ono prepoznato kao jedan od mogućih prethodnika pojavi zlostavljanje bilo kojeg oblika ili vrste (Sesar, K., Sesar, D., 2008). Isti autori prema Buljan- Flander i Kocijan- Hercigonja (2003) definiraju zanemarivanje kao: „kronično propuštanje roditelja da zadovolje tjelesne, medicinske, odgojne, obrazovne i emocionalne potrebe djeteta te osiguraju nadzor i sigurnu okolinu za stanovanje, što bitno utječe na djetetov normalni fizički i psihički razvoj“ (Sesar, K., Sesar, D., 2008:85). Prema autorima Sesar (2008), moguće je razlikovati nekoliko oblika, odnosno vrsta zanemarivanja djece:

- ✚ Fizičko zanemarivanje → nameće se kao najčešći, ali i najlakše prepoznavajući oblik zanemarivanja djeteta. Fizičko zanemarivanje uključuje različita ponašanja roditelja koja su štetna za djecu, npr.: onemogućavanje prava djetetu na zdravstvenu zaštitu koja odgovara preporukama liječnika o određenoj vrsti ozljede ili bolesti, nepravovremeno reagiranje u slučaju ozljede ili bolesti djeteta, napuštanje djeteta i ostavljanje djeteta samoga bez odgovarajuće skrbi i nadzora te izgon djeteta iz kuće iz bilo kojeg razloga. Osim ovih propusta roditelja, fizičko zanemarivanje uključuje i uskraćivanje djetetu prava na njegove osnovne fizičke potrebe (uskraćivanje prava na hranu, osobnu higijenu i slično), zanemarivanje djetetove sigurnosti i dobrobiti (vožnja djeteta u autu kada je roditelj u alkoholiziranom stanju).
- ✚ Emocionalno zanemarivanje → vrlo ga je teško prepoznati budući da nema fizičkih dokaza. Nerijetko se događa da zanemarivanje počinje u vrlo ranoj dobi djeteta u trenucima kada ga ono samostalno niti nije sposobno prepoznati. Emocionalno zanemarivanje uključuje sljedeća ponašanja roditelja prema djeci: uskraćivanje ljubavi i pažnje, ne pokazivanje pozitivnih emocija prema djetetu, uskraćivanje podrške i sigurnosti, nasilje i zlostavljanje u prisutnosti djeteta, korištenje alkohola ili drugih sredstava ovisnosti pred djetetom i poticanje djeteta na konzumiranje istih, ne reagiranje u slučaju upoznatosti s činjenicom da dijete koristi opojna sredstva,

dozvoljavanje devijantnog ponašanja i ne reagiranje unatoč svijesti o ozbiljnosti problema, uskraćivanje pomoći pri emocionalnim ili bihevioralnim poteškoćama, nepravovremeno reagiranje u slučaju navedenih teškoća, nezadovoljavanje djetetovih emocionalnih potreba u smislu postavljanja nerealnih očekivanja od djeteta, pretjerani zaštitnički stav i slično

- ✚ Edukativno zanemarivanje → uskraćivanje poticaja, suradnje i pomoći roditelja tijekom edukativnih procesa. Edukativno se zanemarivanje obično odnosi na izostajanje djeteta s nastave o kojem su roditelji informirani, ali po tom pitanju ništa ne poduzimaju, izostajanje djeteta s nastave jer ostaju kod kuće zbog nekih neopravdanih razloga kao što su na primjer čuvanje braće, uskraćivanje pomoći djetetu koje ima poteškoća pri izvršavanju školskih obaveza (npr. čitanje ili pisanje) te ne poduzimanje ništa u vezi toga, ali i drugi oblici edukativnog zanemarivanja kao primjerice neomogućavanje najboljeg oblika školovanja, uskraćivanje roditeljske pomoći djetetu u učenju, nedolaženje na roditeljske sastanke, neinformiranje o uspjehu djeteta i školskoj situaciji i slično (Sesar, K., Sesar, D.,2008).

Kod zanemarivanja djece prema Kseniji Bauer (2006), višoj savjetnici Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi razlikujemo sljedeće znakove:

✚ VIDLJIVI ZNAKOVI ZANEMARIVANJA:

- Prljava koža
- Neugodan miris tijela
- Neoprana i nepočešljana kosa
- Poderana, premala, prevelika ili prljava odjeća
- Neprikladna odjevenost u odnosu na vrijeme i situacije
- Često ostavljanje bez nadzora ili ostavljanje djece na određeno razdoblje

✚ SOMATSKI (MEDICINSKI) ZNAKOVI:

- Pospanost, brzo umaranje
- Natečeni podočnjaci
- Česte, netretirane infekcije respiratornih puteva
- Svrab, češanje, dugotrajna oštećenja kože
- Modrice, rezovi, razderotine
- Netretirane bolesti
- Pritužbe na koje se roditelji ne odazivaju

✚ ZNAKOVI PODHRANJENOSTI:

- Prošenje i krađa hrane
- Glad
- Pregledavanje kanta za smeće u potrazi za hranom
- Pohlepan način jedenja
- Stvaranje zaliha
- Pretilost
- Pretjerano jedenje nezdrave hrane

✚ ZNAKOVI KOD MALE DJECE:

- Neposlušnost
- Rijetko igranje, plakanje, smijanje
- Neodazivanje
- Nedostatak znatiželje i interesa
- Samostimulacija i samoutjeha
- Ne obraćanje roditelju za pomoć
- Slabi napredak
- Preaktivnost ili neaktivnost

✚ ZNAKOVI KOD ŠKOLSKE DJECE:

- Čest plač, čak i kod sitnih povreda
- Potreba za stomatološkom pomoću, naočalama
- Spavanje na satu
- Rani dolazak u školu, nepostojanje želje za odlaskom kući
- Pravljenje problema u školi
- Ne izvršavanje domaće zadaće i školskih obaveza
- Gledanje na sebe kao na promašaj
- Neaktivnost, povučenost ili s druge strane čak preaktivnost
- Laganje, krađa od druge djece
- Uništavanje knjiga, igračaka
- Često odsustvo s nastave ili učestalo kašnjenje na nastavu
- Uništavanje školske imovine
- Uništavanje dovršenih pismenih zadataka i slično

✚ ZNAKOVI U OBITELJI U ODNOSU NA RODITELJE:

- Ne dolaženje na roditeljske sastanke i odbijanje pomoći škole i drugih
- Obećavaju, ali se ne pridržavaju preporuka
- Ovisnost o alkoholu i drugim sredstvima ovisnosti
- Uglavnom su izolirani od rodbine i prijatelja
- Tijekom života bili su žrtve nasilja ili zanemarivanja
- Odaju dojam rezignacije i nemogućnosti promjena
- Ne provođenje adekvatnog nadzora nad vlastitom djecom
- Vođenje neorganiziranog, kaotičnog obiteljskog života

6.1. Neke posljedice zanemarivanja na razvoj djeteta

Autori Sesar (2008) navode kako zanemarivanje djece u ranoj dobi, tijekom njihovog djetinjstva ima teške i razorne posljedice na njihov budući razvoj te je ujedno ozbiljan uzročnik kako kratkotrajnih, tako i dugotrajnih emocionalnih, kognitivnih, socijalnih i školskih poteškoće. Navedene poteškoće su različitog roka trajanja. U najboljem slučaju one su kratkotrajne, ali nerijetko mogu potrajati i tijekom cijelog života. Važno je naglasiti kako između ovih područja postoji određena povezanost pa tako naprimjer dijete koje je emocionalno zanemareno, koje nema nikoga da ga sasluša, čije roditelje uopće ne interesira želi li dijete nešto ili ne želi- ono se osjeća usamljeno i odbačeno. Iz tog razloga, takva su djeca sklona tada razumijevanje i podršku potražiti u grupama vršnjaka koji se nose sa istim ili sličnim problemima. Na taj se način počinju kreirati grupe koje stvaraju neka svoja pravila ponašanja, a koja su vrlo često usmjerena protiv društvenih normi. Dakle, djeca kojoj je roditeljsko zanemarivanje sastavni dio djetinjstva imaju veću mogućnost za razvoj nepoželjnih ponašanja, uključujući i ponašanja koja nisu u skladu sa zakonom u odnosu na svoje vršnjake kojima je tijekom djetinjstva bila pružena sva roditeljska pažnja, pozornost i ljubav. Brojna istraživanja dokazuju kako je zanemarivanje u djetinjstvu povezano s razvojem poremećaja ličnosti za vrijeme adolescencije i u odrasloj dobi. Adolescencija je razdoblje kada dijete prolazi kroz brojne promjene i „traži“ samoga sebe, izgrađuje se i formira kao osoba, a zanemarivanje od strane roditelja tijekom djetinjstva nikako ne doprinosi formiranju odlučne i samopouzdanosti ličnosti. Djetetu je tijekom odrastanja potrebna roditeljska ljubav i podrška da bi njegov razvoj bio potpun. Rezultati istraživanja koje prikazuju autori Sesar (2008) ukazuju na postojanje određene povezanosti između emocionalnog zanemarivanja i

povećanog rizika za pojavu izbjegavajućeg i paranoidnog poremećaja ličnosti. S druge strane, fizičko zanemarivanje u djetinjstvu jedan je od faktora rizika za razvoj shizotipnog poremećaja ličnosti, dok supervizijsko zanemarivanje povećava mogućnost za razvoj pasivno-agresivnog, paranoidnog i graničnog poremećaja ličnosti. Kako navodi autorica Sesar, emocionalno zanemarivanje u djetinjstvu može igrati važnu ulogu pri razvoju antisocijalnog poremećaja ličnosti, posttraumatskog stresnog poremećaja, graničnog poremećaja ličnosti, opsesivno-kompulzivnog poremećaja i trihotilomanije u periodu adolescencije i odrasle dobi. Emocionalno zanemariwana djeca u periodu djetinjstva predstavljaju idealnu situaciju za pojavu depresivnog poremećaja, smjera depresivnog poremećaja u odrasloj dobi, ali i značajnog broja i vrsta komorbidnih poremećaja. Dugotrajno istraživanje zanemarivanja djece, dalo je rezultate kako zanemarivanje djece u razdoblju između 10 i 12 godine života udvostručuje rizik zlouporabe opojnih sredstava u adolescenciji, odnosno u dobi od 19 godina. Osim toga, povećava se i rizik neodgovornog ponašanja, a samim time i razvoja različitih bolesti kao što je npr. HIV (Sesar, K., Sesar, D., 2008).

Prema autoricama Čorić i Buljan- Flander (2008), ako uspoređujemo zanemarenu djecu sa nezanemarenom, dolazi se do zaključka kako su zanemarena djeca značajno više pasivna i povučenog ponašanja kod igre s majkom, a nastavnici ih opisuju kao pasivne i agresivne u odnosu na vršnjake. Provedena su brojna istraživanja o posljedicama zanemarivanja, a rezultati su pokazali da je kod djece u dobi od tri godine života jedino psihološko zanemarivanje bilo usko povezano s velikim postotkom problema ponašanja u djetinjstvu. Za razliku od problema u ponašanju, kognitivna se oštećenja očituju nešto kasnije, tek u dobi od pet godina dok se točno vrijeme nastanka ne može utvrditi. Ukoliko dijete živi u siromašnim uvjetima gdje se ne potiče njihov kognitivni razvoj, psihološko zanemarivanje je vrlo često povezano sa razvojem brojnih problema u ponašanju. S druge strane, djeca koja su prošla više od jedne vrste zanemarivanja pokazuju introvertiranost. Jedna od provedenih studija posljedica zanemarivanja pokazala je da oko 20% djece koja je tijekom odrastanja bila zanemarena ima oštećenja i posljedice koje zahtijevaju medicinski ili psihološki tretman. Važno je kod procjenjivanja posljedica zanemarivanja voditi računa o djetetovom kognitivnom i socijalnom razvoju, jednako kao i o njegovom fizičkom i mentalnom zdravlju. Kod utvrđivanja posljedica, najvažnije je praćenje ponašajnog i emocionalnog statusa djeteta. Kao posljedica zanemarivanja i nestabilnog odnosa sa roditeljem/ skrbnikom može se javiti nenapredovanje, nesigurna privrženost, povučeno, ili s druge strane agresivno ponašanje, ali i manja motivacija za postignuća, kao i različiti problemi u odnosima. Istraživanjima je

dokazano da neadekvatna briga o zdravlju značajno utječe na djetetovo zdravlje te rast i razvoj. Rezultati prikupljeni istraživanjem idu u prilog činjenice o štetnosti zanemarivanja djece i ozbiljnosti posljedica. Naime, zanemarivanje djece je izravno povezano s usporenim kognitivnim razvojem i opsegom glave, dok u nekim ne toliko čestim slučajevima zanemarivanje može rezultirati čak i smrću. Autorice Čorić i Buljan- Flander (2008) donose rezultate istraživanja posljedica kod djece koja žive na ulici u Ukrajini, a koji pokazuju kako je 70% te djece imalo poremećaj ponašanja i emocionalne teškoće, njih 74% bilo je depresivno, dok su kod 78% djece bili zamjećeni i prisutni različiti zdravstveni problemi, a od kojih su 43% opisani kao trajni ili ozbiljni (Čorić, Buljan- Flander, 2008).

Kao što je već navedeno, nenapredovanje je jedna od mogućih posljedica zanemarivanja, a problem je vrlo čest kako u dojenačkoj dobi tako i u djetinjstvu. Razvoju problema nenapredovanja pridonose brojni čimbenici kao što su naprimjer neodgovarajuća prehrana, ali i poremećene socijalne interakcije koje neminovno doprinose slabom napretku, ograničavajućem razvoju i rezultiraju smetnjama u ponašanju. Također, navedeni čimbenici imaju određeni utjecaj kod rasta, ali i nastanka deficita u socijalnom, psihološkom i intelektualnom napretku. „Neki podaci u literaturi govore da se ovaj sindrom razvija kod značajnog broja djece kao posljedica zanemarivanja, dok drugi autori navode da je zajednička pojava nenapredovanja i zanemarivanja djece rijetka“ (Čorić, Buljan- Flander, 2008:31).

Prema Čorić i Buljan- Flander (2008), učestale su ozljede jedne od mogućih posljedica neadekvatnog nadzora djece, a u prilog tome ide i činjenica da su opekline kao posljedica zanemarivanja čak mnogo češće nego kod fizičkog zlostavljanja. Dakle, zanemarivanje osim dugotrajnih i okom nevidljivih posljedica često ostavlja kratkotrajne, ali ipak i fizičke i vidljive posljedice po zdravlje djeteta.

Mnoge su dosad provedene studije dokazale kako postoji povezanost između zanemarivanja i pojave zlostavljanja, odnosno kako je zanemarivanje djece rizični čimbenik za fizičko nasilje i druga neadekvatna ponašanja. Ovu tvrdnju moguće je objasniti činjenicom da su odlika zanemarene djece neodgovorni roditelji i odgoj koji je usmjeren i omogućuje učenje alternativnih strategija za oslobađanje agresije. Kao posljedica zanemarivanja javlja se slabiji razvoj kognitivnih i socijalnih vještina dok je posljedica slabijeg razvoja teško nošenje s verbalnim konfliktima. S druge strane, postoji i mogućnost da su djeca bila i fizički zlostavljana i da su djetinjstvo provodila u okolini u kojoj je nasilje uobičajeno (Čorić, Buljan- Flander, 2008).

7. ISTRAŽIVANJA NA PODRUČJU NASILJA NAD DJECOM U OBITELJI

Istraživanjem različitih čimbenika i poveznica nasilja nad djecom u obitelji bavili su se mnogi autori. Autorica Ajduković (2012) ističe kako i Hrvatska kao i druge zemlje svijeta imaju slabost kada je riječ o istraživanjima nasilja čiji je fokus psihičko nasilje i seksualno zlostavljanje. Ista autorica bavila se istraživanjem prevalencija i incidencija nasilja nad djecom u obitelji u Republici Hrvatskoj na uzorku od 2% djece od 11,13 i 16 godina. Rezultati njenih istraživanja pokazuju kako su djeca u obitelji najviše izložena psihičkoj agresiji (5. razred 59,0%; 7. razred 77,1%; 2. razred srednje škole 82,5%). Psihičko nasilje slijedi tjelesno kažnjavanje (5. razred 56,1%; 7. razred 68,4%; 2. razred srednje škole 72,3%), tjelesno zlostavljanje (5. razred 26,2%; 7. razred 34,0%; 2. razred srednje škole 40,7%) dok je najmanje zastupljeno psihičko zlostavljanje (5. razred 22,8%; 7. razred 26,8%; 2. razred srednje škole 34,8%) Što se tiče povezanosti između različitih oblika nasilja, najveća korelacija postoji između tjelesnog kažnjavanja i tjelesnog nasilja (Ajduković, 2012).

Macuka i Smojver- Ažić (2012) provele su istraživanje o osobnim i obiteljskim čimbenicima prilagodbe mladih adolescenata ističući internalizirane i eksternalizirane probleme dječaka i djevojčica, a koji su direktno u korelaciji sa nasiljem u obitelji budući da različita ponašanja roditelja prema djeci, ali i prisustvovanje djeteta obiteljskom nasilju utječu na mnoge probleme djeteta kao što su: depresija, anksioznost, problemi ponašanja i kognicije... Rezultati istraživanja pokazuju kako „više eksternaliziranih problema imaju djevojčice slabije samokontrole koje su podložnije ljutnji, ali manje bojažljive, te koje procjenjuju da ih majke manje prihvaćaju i više kontroliraju, očevi više odbacuju i kontroliraju, te procjenjuju da su sukobi među roditeljima česti i agresivni i više se samookrivljavaju za nastale sukobe roditelja“ (Macuka, Smojver- Ažić, 2012: 27).

Radetić- Paić (2002) provela je istraživanje o povezanosti obilježja obitelji i roditelja sa pojavom i razvojem poremećaja ponašanja djece i mladeži na uzorku od 100 djece, štíćenika Centra za socijalnu skrb Pula. Pozivajući se na Ajduković (2001), autorica indentificira zlostavljanje i zanemarivanje djece i maloljetnika kao čimbenika koji pogoduju i doprinose pojavi i razvoju poremećaja na područjima neurološkog i intelektualnog razvoja, školskog uspjeha i životnih očekivanja, socio-emocionalnog razvoja, socijalnih odnosa i ponašanja, te mentalnog zdravlja u cjelini. Rezultati istraživanja pokazuju kako se postavljena hipoteza na samom početku da će postojati statistički značajna povezanost pojedinih obilježja roditelja i rizika za pojavu i razvoj poremećaja u ponašanju djece može prihvatiti.

Osim toga, dokazano je kako zlostavljanje, a posebice zlostavljanje od strane oca negativno utječe na razvoj i pojavu poremećaja u ponašanju djece i mladeži (Radetić- Paić, 2002).

Vesna Bilić, Gordana Buljan- Flander i Hana Hrpka (2012) ističu epidemiološke podatke o prevalenciji nasilja nad djecom u obitelji kako u svijetu tako i u Republici Hrvatskoj. Pritom se pozivaju na provedeno istraživanje i dobivene rezultate od strane U. S. Department of Health and Human Service-a, MUP-a i Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba. Prema navedenom istraživanju, najveći je broj djece u obitelji izložen emocionalnom zlostavljanju. Zabrinjavajući čimbenik je da je u porastu zanemarivanje djece, a kao još gora varijanta, smrtnost djece uzrokovana zlostavljanjem. Za razliku od zanemarivanja koje je u porastu, seksualno zlostavljanje djece pokazuje stabilan trend, dok kao pozitivan napredak možemo izdvojiti tjelesno zlostavljanje koje je u padu (Bilić, Buljan- Flander, Hrpka, 2012).

Autorice Linda Rajhvajn Bulat i Marina Ajduković (2012) provele su istraživanje temeljeno na povezanosti obiteljskih odrednica i vršnjačkog nasilja. Istraživanje je provedeno na uzorku od 558 učenika i učenica 2. razreda srednjih škola u Ogulinu, Velikoj Gorici, Zaboku i Oroslavju. Rezultatima istraživanja utvrđena je značajna povezanost između nasilja u obitelji i počinjanja vršnjačkog nasilja. Pa su tako na primjer djeca koja su u obitelji psihički zlostavljana od strane roditelja u 52% slučajeva istodobno i nasilnici i žrtve vršnjačkog nasilja, dok su djeca koja su u obitelji fizički zlostavljana od strane roditelja u 30% slučajeva istodobno i nasilnici i žrtve vršnjačkog nasilja. S druge strane, djeca koja su u obitelji izložena ekstremnom fizičkom zlostavljanju od strane roditelja u vrlo malom broju slučajeva su počinitelji ili žrtve međuvršnjačkog nasilja. Međutim, rezultati istraživanja dokazuju kako je doživljeno psihičko zlostavljanje od strane roditelja i (ne)zadovoljstvo obiteljskim odnosima značajno i od iznimne važnosti za predviđanje doživljenoga i počinjenoga vršnjačkog nasilja (Rajhvajn Bulat, Ajduković, 2012).

Dakle, različiti autori bavili su se različitim istraživanjima povezanosti nasilja i nekog drugog fenomena. Njihovi rezultati su s obzirom na interes provedenih istraživanja različiti, no svi navedeni autori slažu se da nasilje i zlostavljanje u obitelji može imati samo štetne i negativne posljedice po dijete i njegov budući socijalni život.

8. ISTRAŽIVANJA UTJECAJA NASILJA NA RAZVOJ DJETETA

Utvrđeno je da nasilje ostavlja štetne posljedice, a utjecaj koje ono ima na razvoj djeteta je samo i isključivo negativno. Utjecaj nasilja na razvoj djeteta tema je kojom su se kroz vrijeme bavili mnogi teoretičari. Zahvaljujući provedenim istraživanjima na ovom području, jedno je sigurno: nasilje nad djecom u obitelji vrlo štetno utječe na razvoj djeteta i u svakome ga slučaju ograničava. Prema dostupnim podacima ASCA (Adult surviving child abuse, 2006) negativnosti nasilja spram razvoja djeteta očituju se prvenstveno u nemogućnosti pojedinca da uspostavi i održi značajne odnose tijekom života. Navedeni pojedinci, žrtve nekog oblika nasilja vrlo često razvijaju sklonost konfliktnim odnosima i kaotičnom stilu života te zbog toga imaju poteškoće koje ugrožavaju i ometaju bliske odnose (Henderson, 2006). Učinci nasilja u djetinjstvu ostaju vidljivi tijekom cijeloga života i sprječavaju cjelovit i pravilan razvoj, pa tako živote žrtava nasilja vrlo često karakteriziraju krize, razočaranje poslom, preseljenja, neuspjele veze, financijske nedaće i slično (The Morris center, 1995). Kada govorimo o negativnom utjecaju seksualnog nasilja na razvoj djeteta, možemo se pozvati na istraživanje profesora Bessela van Der Kolka s Harvardske medicinske škole koji je proveo studiju u trajanju od pet godina na uzorku od 528 osoba. Rezultatima je utvrđeno kako su negativnosti za pravilan razvoj djeteta vidljive u: nemogućnosti reguliranja emocija poput bijesa i užasa, intenzivnim suicidalnim osjećajima, somatskim bolestima, negativnoj self-percepciji, lošim odnosima, kroničnom osjećaju izolacije, očaju i beznađu, disocijaciji i amneziji, fobijama, depresiji, tjeskobi, poremećajima u prehrani, antisocijalnoj osobnosti, višestrukim poremećajima ličnosti i slično. Sve navedeno su čimbenici koji ograničavaju pravilan razvoj djeteta i ne dopuštaju mu da se kroz mirno djetinjstvo razvije do svog maksimuma.

Nadalje, provedene su brojne studije koje su istraživale povezanost zlostavljanja u djetinjstvu i zdravstvenih učinaka. Utvrđeno je kako nasilje nad djecom u obitelji doprinosi vjerojatnosti depresije, anksioznih poremećaja, ovisnosti, poremećaja osobnosti (Makara, Kozak i Urbanska, 2008), poremećaja prehrane, seksualnih poremećaja, i suicidalnog ponašanja (Draper i sur., 2007). Studija Palmer, Brown, Rae-Grant, i Loughin (2001) provedena na uzorku od 384 osobe koje su u djetinjstvu preživjele nasilje u obitelji pokazuje brojne negativnosti i štetne posljedice koje utječu na razvoj djeteta, a ostaju prisutne kroz dugi vremenski period. Samo neke od njih su: sklonost depresiji, nisko samopoštovanje i poteškoće u obiteljskom funkcioniranju. Osim toga, djeca koja su zlostavljana i zanemarivana u djetinjstvu imaju veće šanse za razvoj psihijatrijskih poremećaja pa tako 76% zlostavljane i

zanemarene djece tijekom života razvije barem jedan psihijatrijski poremećaj, a čak 50% razvije tri ili više psihijatrijska poremećaja tijekom života (Harper i sur., 2007). Prema istraživanju Drapera i sur. (2007), nasilje nad djetetom u obitelji ostavlja štetne posljedice za razvoj na području:

- Mentalnog zdravlja gdje postoji dva i pola puta veća mogućnost loših mentalnih ishoda zdravlja
- Nesreće- četiri puta veća vjerojatnost da će zlostavljana djeca biti nesretna čak i u kasnijem životu kada prođe dovoljno vremena od trenutka zlostavljanja
- Lošeg fizičkog zdravlja- mnogo veća mogućnost zdravstvenih problema
- Medicinskih bolesti- povećan rizik od tri ili više medicinske bolesti, posebice kardiovaskularnih bolesti u žena
- Odnosa- učestalost prekida veza, smanjena vjerojatnost bračnog života
- Izolacije- niža razina socijalne podrške, povećavanje mogućnosti za samački život
- Ponašanja koja utječu na zdravlje- suicidalna ponašanja, povećana vjerojatnost pušenja, ovisnost te fizička neaktivnost

Više od dva desetljeća dugih istraživanja pokazala su loš utjecaj zlostavljanja djece na mentalni razvoj djeteta, a koji se prvenstveno očituje u agresivnom ponašanju, korištenju droga, alkoholizmu, posttraumatskom stresnom poremećaju, seksualnim poteškoćama, poremećajima osobnosti i slično. Osim toga, žrtve zlostavljanja i zanemarivanja imaju povećanu vjerojatnost za počinjavanje kaznenih djela u dječjoj ili odrasloj dobi (Adult surviving child abuse, 2006). Sve navedene posljedice i negativnosti koje nasilje ostavlja na dijete direktno utječe na kognitivni, emocionalni i socijalni razvoj djeteta te ga u njemu ograničava

Prema dostupnim podacima Joyful Heart Foundationa (2014), način na koji nasilje utječe na razvoj djeteta je različit. Ponekad se događa da djeca koja su preživjela nasilje u obitelji i dalje vode sretno i produktivno djetinjstvo kao i odrasli život, no mnogo je češća situacija kada nasilje u velikoj mjeri obilježava djetetov razvoj u djetinjstvu, ali i u odrasloj dobi. Nasilje nad djetetom u obitelji ima negativne učinke po razvojni i psihološki razvoj. Poznata je činjenica da se u ranim razvojnim fazama djetinjstva mozak razvija nevjerojatnom brzinom. Studije o ranom razvoju djetinjstva pokazuju kako je razvoj mozga odgovor na doživljena iskustva sa roditeljima, obitelji, skrbnicima... Njegov razvoj direktno je povezan sa količinom i kvalitetom tih doživljenih iskustava. Dakle, djetetu je u ranim fazama djetinjstva potrebna emocionalna stabilnost i sigurnost kako bi se mozak razvio na zdrav način i kako se nebi

ugrozio razvoj djeteta. S druge strane, izlaganje djeteta nasilju u obitelji može snažno i negativno utjecati na razvoj mozga čineći ga više reaktivnim, a manje prilagodljivim. Pa tako dijete s vremenom može razviti sklonost reakciji kao da se uvijek nalazi u opasnoj ili stresnoj situaciji, čak i kada to nije slučaj (Phyllis, T., Kendall, J. 2004). U prilog negativnim posljedicama nasilja u obitelji za razvoj djeteta ide i istraživanje čijim je rezultatima utvrđeno kako djeca koja su izložena nasilju ili zlostavljanju, a koje ostaje nezamijećeno ili ignorirano imaju povećan rizik za emocionalne i bihevioralne probleme u budućnosti (Child Welfare Information Gateway, 2008). Nasilje i zlostavljanje djeteta u obitelji ostavlja snažne i negativne učinke i na djetetov mentalni razvoj, a negativnosti se očituju u depresiji, anksioznosti, teškoćama u koncentraciji, akademskim poteškoćama kod mlađe djece i adolescenata, povučenosti i poteškoćama povezivanja s drugom djecom, retrospekciji, povećanim poteškoćama sa spavanjem i slično. Podaci Joyful Heart Foundationa (2014) govore kako ukupni utjecaj nasilja nad djecom u obitelji ovisi o djetetovim fizičkim reakcijama na stres i načinu suočavanja sa stresnim situacijama. Ostali čimbenici koji utječu na doživljavanje nasilja su dob u kojem se nasilje desilo, prethodno izlaganje traumatskim događajima, vrijeme intervencije i slično.

Studija *Behind closed doors: the impact of domestic violence on children* (2006), provedena od strane UNICEF-a diskutira o utjecaju nasilja u obitelji nad djecom na njihov psihički, emocionalni i socijalni razvoj. Rezultatima istraživanja iz različitih zemalja utvrđeno je kako djeca nad kojom se vrši nasilje u obitelji imaju čak petnaest puta veću vjerojatnost da će biti fizički ili seksualno napadnuti od državnog prosjeka. Rizici za oslabljeni fizički, emocionalni i socijalni razvoj sve su veći. Djeca koja su u domu izložena nasilju proživljavaju toliku količinu emocionalnog stresa da on može unazaditi razvoj mozga i oslabjeti senzorni i kognitivni razvoj. Jednom se studijom došlo do podataka kako djeca nad kojom se vrši nasilje u obitelji imaju čak 40% niže sposobnosti čitanja u odnosu na djecu iz ne-nasilničkih obitelji. Osim kognitivnih problema, javljaju se i problemi u ponašanju te se povećava rizik maloljetničkih trudnoća i kriminalnih ponašanja. Neke studije sugeriraju kako nasilje nad djecom u obitelji značajno utječe i na socijalni razvoj djeteta. Dijete nad kojim se vrši nasilje u obitelji gubi osjećaj empatije prema drugima, socijalno je izolirano i pokazuje veću sklonost agresivnosti u društvenim odnosima što ga čini za druge socijalno neprihvatljivim (UNICEF, 2006).

9.ZAKLJUČAK

Nasilje nad djecom u obitelji problem je koji je prisutan kroz dugu povijest čovječanstva pa sve do danas. Iako danas postoje nadležne službe i centri koje su zaduženi za prevenciju i zaštitu djece od nasilja u obitelji, ono je još uvijek prisutno, ne u tolikoj mjeri, ali ipak prisutno. Mnogi slučajevi nasilja nad djecom i dalje ostaju neprepoznati što zbog činjenice da se neki oblici teško prepoznaju, što zbog stanja da se djeca rijetko povjeravaju nekome u slučaju nasilja u obitelji jer se boje gubitka jednog od roditelja, odbačenosti, reakcija okoline i slično. Pa iako mislimo da nas se to ne tiče jer je naša obitelj skladna i prevladavaju dobri odnosi, problem nasilja u obitelji trebao bi se ticati cjelokupnog društva jer su posljedice koje bilo koji oblik nasilja ostavlja na dijete štetne i razorne. Nasilje nad djecom danas je društveno neprihvatljivo te predstavlja pomak od nekadašnjeg podržavanja nekih od oblika nasilja u okviru određenog društvenog konteksta. Unatoč prepoznavanju ozbiljnosti i važnosti problema nasilja nad djecom u obitelji, ono je još uvijek prisutno, na temelju čega možemo zaključiti da bi nadležne službe trebale pojačati svoje djelovanje i eventualno ga proširiti na institucije u kojima prebivaju djeca i mladež, počevši od vrtića i škola, domova, do zdravstvenih ustanova, ustanova za provođenje slobodnog vremena i slično. Dakle, potrebna je suradnja različitih ustanova i nadležnih službi, organizacija tribina, predavanja, radionica s roditeljima i djecom te praćenje od strane centra za socijalnu skrb obitelji kod kojih postoje rizik za pojavu nasilničkih ponašanja zbog različitih razloga.

Postavljeni cilj rada bio je prikazati prema dosadašnjim istraživanjima i postojećoj literaturi na koji način nasilje nad djecom u obitelji utječe na razvoj djeteta, kako se ono manifestira na dječji socijalni, emocionalni, moralni i kognitivni razvoj te kakve posljedice nasilje ostavlja na djecu u ovim kategorijama razvoja. Radom je utvrđeno kako nasilje doista ostavlja štetne i negativne posljedice u svim područjima razvoja i budućeg života djeteta. Posljedice nisu samo kratkotrajne, mnoge od njih su dugoročne, cjeloživotne, a posljedice nekih oblika nasilja mogu biti i fatalne, misleći pritom na slučajeve suicida djece kao posljedice zlostavljanja. Rad se konkretno najviše doticao posljedica, no današnje bi društvo više pažnje trebalo usmjeriti na prevenciju samog nasilja kako uopće ne bi bilo potrebe da se govori o posljedicama.

S obzirom na prikazana istraživanja, načine prepoznavanja, učestalost pojave i negativne posljedice nasilja, rad doprinosi uspješnijem budućem radu pedagoga u pedagoškom obrazovanju roditelja te pružanju pomoći i podrške u roditeljstvu.

9.SAŽETAK

Konvencija UN-a o pravima djeteta nalaže da je pravo svakog djeteta da odrasta u obitelji u kojoj se osjeća sigurno, voljeno i zaštićeno. Obitelj bi za svako dijete trebala biti mjesto sreće, sigurnosti, međusobnog uvažavanja i poštivanja. Problem zlostavljanja i zanemarivanja djece postojao je u svim civilizacijama i kulturama, a kroz godine je postignut veliki pomak na tom području pa se danas sve više prepoznaju negativne i štetne posljedice koje nasilje u obitelji ostavlja na dijete i njegov razvoj. Najčešći oblici nasilja u obitelji nad djecom su: tjelesno zlostavljanje, emocionalno (psihičko) zlostavljanje, seksualno zlostavljanje i zanemarivanje.

Tjelesno nasilje nad djetetom obično ostavlja vidljive fizičke tragove te ga je stoga lakše prepoznati u odnosu na druge oblike. Karakterizira ga loša namjera da se djetetu naudi i nanese fizičku povredu. Posljedice koje tjelesno nasilje ostavlja mogu biti kratkoročne, ali i dugoročne. Obično se one očituju u području neurološkog i intelektualnog razvoja, školskog uspjeha, životnih očekivanja, socioemocionalnog razvoja i socijalnih odnosa, ali i mentalnog zdravlja u globalu. Emocionalno se nasilje prvenstveno odnosi na dugoročno neiskazivanje ljubavi i pažnje spram djeteta. Posljedice mogu biti iskazane na različitim poljima: problemi s učenjem, teškoće kod uspostavljanja međuljudskih odnosa, neprimjereno ponašanje u običnim situacijama, opće depresivno raspoloženje i nezadovoljstvo, učestale psihosomatske tegobe i slično. Seksualno nasilje s druge strane uključuje sve neželjene seksualne kontakte i odnose na koje se dijete prisiljava. Po dijete ostavlja razorne posljedice. Osim povrede tjelesnog integriteta, seksualno nasilje utječe i na mentalno zdravlje djeteta, povjerenje prema odraslima je nisko jednako kao i njihovo samopoštovanje. Izražen je osjećaj straha, depresija, loša slika o vlastitom tijelu, seksualni problemi, loša postignuća i slično. Zanemarivanju se poklanja najmanje pažnje jer za razliku od drugih oblika nasilja ne ostavlja vidljive fizičke posljedice. Zanemarivanje djece u ranoj dobi, tijekom njihovog djetinjstva ima teške i razorne posljedice na njihov budući razvoj te je ujedno ozbiljan uzročnik kako kratkotrajnih, tako i dugotrajnih emocionalnih, kognitivnih, socijalnih i školskih poteškoća. Istraživanja dokazuju kako je zanemarivanje u djetinjstvu povezano s razvojem poremećaja ličnosti za vrijeme adolescencije i u odrasloj dobi. Istraživanjima utjecaja nasilja na razvoj djeteta bavili su se mnogi autori i udruge. U svakome slučaju nasilje negativno i štetno utječe na kognitivni, emocionalni i socijalni razvoj djeteta te ga u istome ograničava ostavljajući ponekad i cjeloživotne posljedice.

Ključne riječi: tjelesno nasilje, emocionalno nasilje, seksualno nasilje, zanemarivanje, posljedice

10.SUMMARY

The UN Convention on the Child 's Rights stipulates that the right of every child is to grow up in a family where it feels safe, loved and protected. Family should be a place of happiness, security and mutual respect for every child. The problem of negligence of children has existed in every civilization and culture, and over the years there has been a great improvement in that area that today every negative and adverse consequences which affect the child and its development is being recognized. The most common types of family violence over children are: physical abuse, emotional (psychological) abuse, sexual abuse and neglect. Physical violence against children usually leaves visible physical marks, and it is therefore easier to identify than other forms. It is characterized by a bad intention to harm the child and to cause physical injury. Consequences of physical abuse can be short-term as well as long-term. They are usually manifested in neurological and intellectual area, school success, life expectations, socioemotional development and social relations, but also mental health in general. Emotional violence occurs primarily as parents long-term failure to show love and attention to the child. The consequences can be expressed through many different areas: learning problems, difficulties in establishing interpersonal relationships, inappropriate behavior in ordinary situations, general depressed mood and dissatisfaction, frequent psychosomatic ailments etc. Sexual violence, on the other hand, includes every unwanted sexual contact and relationship in which a child is forced against their will. It leaves devastating consequences on children. Apart from physical integrity, sexual abuse affects child's mental health, trust toward adults trusting adults and their self-respect. Fear, depression, bad image of their body, sexual problems, poor achievements and other, are being expressed. The least attention is given to negligence because, unlike other forms of violence it leaves no visible physical consequences. Negligence of children in their early age, during childhood, has severe and destructive consequences on their further development to be and is also a great cause of short-term and long-term emotional, cognitive, social and educational problems. Research proves that ignoring children during their childhood affects their development of personality disorder in adolescent and adult age. Many authors and associations have studied the impact of violence on child development. In every case, violence negatively and adversely affects the cognitive, emotional and social development of the child and at the same time limits it, sometimes even leaving lifelong consequences.

Key words: physical abuse, emotional abuse, sexual abuse, negligence, consequences

11.LITERATURA

Adult surviving child abuse, (2006). *Impact of child abuse*. Preuzeto 08.07.2015. s

<http://www.asca.org.au/About/Resources/Impact-of-child-abuse.aspx>

Ajduković, D., Ajduković, M. (2010). Nasilje u obitelji: što zdravstveni djelatnici mogu učiniti. *Medicina fluminensis*, 46, 292-299.

Ajduković, M. (2010). Sudjelovanje djece i roditelja u pripremi epidemiološkog istraživanja nasilja nad djecom : iskustva fokusnih grupa. *Dijete i društvo*, 12, 67-81.

Ajduković, M., Rimac, I. (2012). Epidemiološko istraživanje prevalencije i incidencije nasilja nad djecom u obitelji u Hrvatskoj. *Ljetopis socijalnog rada*, 19, 367-412 .

Ajduković, M., Radočaj, T. (2008). *Pravo djeteta na život u obitelji*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.

Bašić, J., Janković, J. (2000). *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži*. Zagreb: Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju.

Bauer, K. (2006). *Nasilje u obitelji*. Zagreb: Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi.

Bilić, V. , Zloković, J. (2004). *Fenomen maltretiranja djece*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Bilić, V. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Bilić, V. (2009). Utjecaj tjelesnog i emocionalnog zlostavljanja u obitelji na uspjeh učenika iz hrvatskog jezika. *Metodika*, 10, 335-346.

Blogerska akcija Vratimo Hrvatskoj osmijeh, (2009). *Zlostavljanje i posljedice*. Preuzeto 21.04.2015. s <http://blog.dnevnik.hr/protivnasilja/2009/03/index.html>

Bulatović, A. (2011). Posljedice zlostavljanja i zanemarivanja djece predškolske dobi. *Život i škola*, 27, 211. – 221.

Buljan- Flander, G., Čosić, I. (2003). Prepoznavanje i simptomatologija zlostavljanja i zanemarivanja djece. *Psihološka medicina*, 51, 122-124.

Centar za socijalnu skrb Novi Marof, (2012). *Nasilje nad djecom*. Preuzeto 20.04.2015. s <http://www.czss-novi-marof.hr/nasilje-nad-djecom/>

Centar za socijalnu skrb Varaždin, (2011). *Nasilje nad djecom*. Preuzeto 21.04.2015. s <http://czssvz.hr/nasilje-nad-djecom>

Čorić, V., Buljan- Flander, G. (2008). Zanemarivanje djece- rizični čimbenici, posljedice, uloga liječnika i mogućnosti prevencije. *Paediatrica Croatica*, 52, 29-33.

Forward, S. (2002). *Otrovni roditelji: prevladavanje njihovog bolnog nasljedstva i spašavanje vlastitog života*. Zagreb: Bios.

Joyfull Heart Foundation, (2014). *Effect of child abuse and neglect*. Preuzeto 08.07.2015. s <http://www.joyfulheartfoundation.org/learn/child-abuse-neglect/effects-child-abuse-neglect>

Kocijan- Hercigonja, D., Hercigonja-Novković, V. (2009). Djeca, mladi i nasilje u obitelji. *Medicus*, 18, 181 – 184.

Lacković- Grgin, K. (2006). *Psihologija adolescencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Macuka, I., Smojver- Ažić, S., (2012). Osobni i obiteljski čimbenici prilagodbe mlađih adolescenata. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 48, 27-43.

Miljević- Riđički, R. (1995). Zlostavljanje djece: oblici zlostavljanja i njihovo prepoznavanje. *Društvena istraživanja*, 4-5, 539-549.

Obiteljski centar Primorsko- goranske županije, (2008). *Zaustavimo seksualno nasilje nad djecom*. Preuzeto 20.04.2015. s http://oc-pgz.hr/clanci_seksualno_zlostavljanje.html

Obiteljski centar Varaždinske županije, (2013). *Oblici i znakovi zlostavljanja djece*. Preuzeto 21.04.2015. s <http://www.ocvz.hr/index.php/edukacijaa/395-oblici-i-znakovi-zlostavljanja-djece>

Pećnik, N. (2006). *Međugeneracijski prijenos zlostavljanja djece*. 2. izd. Jastrebarsko: Naklada Slap

Poldrugač, Z., Cajner- Mraović, I. (1998). Razlike u strukturi obitelji maloljetničkih počinitelja nasilničkih kaznenih djela. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 34, 75-82.

Radetić- Paić, M. (2002). Neka obilježja obitelji i roditelja kao rizičnih čimbenika za pojavu i razvoj poremećaja u ponašanju djece i mladeži. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 38, 133-144.

Radić, I., Radina, A. (2014.) Zaštita od nasilja u obitelji: obiteljskopравни, prekršajnopравни i kaznenopравни aspekt. *Zbornik radova pravnog fakulteta u Splitu*, 51, 727.- 754.

Rajhvajn Bulat, L., Ajduković, M. (2012). Obiteljske i psihosocijalne odrednice vršnjačkoga nasilja među mladima. *Psihologijske teme*, 21, 167-194.

Rimac, I., Ogresta, J. (2012). Etički standardi primjene fokusnih grupa u istraživanju nasilja nad djecom u obitelji. *Ljetopis socijalnog rada*, 19, 479-514.

Sesar, K., Sesar, D. (2008). Zanimarivanje- definiranje, rizični čimbenici i posljedice za psihološki razvoj djeteta. *Magistra Iadertina*, 3, 83-93.

Sesar, K. (2009). Istraživanje izloženosti višestrukom zlostavljanju u djetinjstvu. *Suvremena psihologija*, 12, 339-354.

UNICEF (2006). *Behind closed doors: the impact of domestic violence on children*. New York: UNICEF.

Urbanc, K. (2000). Neke specifičnosti emocionalnog zlostavljanja djece i mladih. *Ljetopis socijalnog rada*, 7, 183-196.

Veliki, T. (2012). Uloga nekih obiteljskih čimbenika u pojavi nasilja među djecom. *Psihologijske teme*, 21, 29-60.

Veliki osmijeh, (2010). *Zlostavljanje djece je više od modrica i slomljenih kostiju*. Preuzeto 21.04.2015. s <http://www.bebe-i-mi.com/rodit-brige-i-odgoj/45-roditeljske-brige-i-odgoj/830-zlostavljanje-djece-je-vise-od-modrica-i-slomljenih-kostiju>

World Health Organisation (2002). *World report on violence and health*. Geneva: WHO.

Zloković, J., Dečman Dobrnjič, O. (2008). *Djeca u opasnosti!: odgovornost obitelji, škole i društva*. Zagreb: Hrvatski pedagoško- književni zbor.

Ždero, V. (2005). *Psihičko zlostavljanje i zanemarivanje djece u obitelji*. Split: Udruga Mirta.